
DOKUMENTUMOK

A MIKRORÉGIÓK VIZSGÁLATÁTÓL AZ EURÓPAI REGIONÁLIS EGYÜTTMŰKÖDÉSEK KUTATÁSÁIG*

(A Dunántúli Tudományos Intézet 50 éve)

HORVÁTH GYULA

Történeti visszatekintés

Az 50 éve alapított Dunántúli Tudományos Intézet létrejöttének körülményei az I. világháború utáni kelet-közép-európai politika alakulásában, valamint a magyar tudományos élet egykorú helyzetében gyökereznek.

A német nagytér gazdasági politika Duna-völgyi előrenyomulását tudományosan megalapozó müncheni és stuttgarti kutatóintézetekben komplex regionális tervek készültek arra, hogy a Délkelet-Dunántúlt Schwäbische Türkei néven a Harmadik Birodalom szoros tartozékává tegyék. E program szellemi előfutár-intézményei már a 30-as évek végén megjelentek a Dunántúlon. A veszély elhárítása hívta létre a Pécsi Tudományegyetem Kisebbségi Intézetét, s próbált gátat vetni a nagytársaság-elmélet ideológiájának több újonnan alakult folyóirat is.

Az ellenzéki közvélemény a pécsi bölcsészettudományi kar 1941. évi megszűnése után olyan tudományos intézetet kívánt, amely munkájának eredményeivel a mindennapi életet: a közigazgatást, a gazdaságot és a szociálpolitikát támogatja. A tervezet egy szerszint támaszkodott arra a tudományszervezési felismerésre is, hogy a tudományos kutatások fejlesztése érdekében – a felsőoktatási intézmények mellett, elsősorban az elméleti jellegű, hosszabb időszakra szóló kutatásokhoz – önálló tudományos intézményekre van szükség.

---

* A Dunántúli Tudományos Intézet alapításának 50. évfordulója alkalmából „Európai kihívások és magyar válaszok a regionális politikában” címmel rendezett nemzetközi konferencia (Pécs, 1993. november 4–6.) bevezető előadása. A konferencia előadásainak gyűjteménye angol nyelven 1994 végén jelenik meg.

A tudomány, a gyakorlat és a politika kölcsönhatásának eredményeképpen fogalmazódott meg 1942-ben a Dunántúli Tudományos Intézet gondolata. A Baranya Vármegyei Önkormányzat javaslatát az Országgyűlés Felsőházához azzal az indoklással terjesztette, hogy „... az intézménynek célja volna, hogy a Dunántúlon megfordult és élő népek települési, biológiai, politikai, gazdasági, társadalmi és szellemi életi történetét kutassa, és annak feltárásával az országrész magyarságának minden rétegét öntudatra ébressze, s ezt helyes irányban erősítve jövőnk céljait és az azokhoz utakat megjelölje” (Az országgyűlés...; Szabó P. Z. 1945). Egyébként Kelet-Közép-Európa más térségeiben közel hasonló indítékai voltak tájkezelési intézetek alapításának. Ez idő tájt szervezték meg Lengyelországban a toruni Balti Intézetet, a wroclawi Szilézia Intézetet, a poznani Nyugat Intézetet, Morvaországban az opavai Szilézia Intézetet.

A Dunántúli Tudományos Intézetet 1943-ban megalapító Kultuszminisztérium azonban a működéshez megszavazott támogatást nem tudta folyósítani. Ekkor az intézet igazgatója felkereste a Dunántúl megyéit és városait, kérve segítségüket. Politikai jelentősége is volt annak, hogy a Dunántúl önkormányzatai és üzemei több tízezer pengőt adományoztak, s az intézet megkezdhette tudományos programjainak kidolgozását. A Dunántúli Tudományos Intézet tehát nemcsak a Dunántúl javára, hanem jórészt a Dunántúl erejéből jött létre (Rúzsás L. 1964).

1955-ben az intézet a Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézeti hálózatának lett része. Alapvető feladata a természeti és a gazdasági földrajz, a néprajz és a történettudomány művelése volt. A gyakorlathoz és a politikához való kötődés igényei természetesen a kor szellemiségéből fakadtak.

Az említett három tudományág művelésében a kutatóhely fontos eredményeket ért el, kezdtek kialakulni egy több diszciplínát művelő intézet kutatásszervezési körvonalai is. Ekkor kezdődött meg a Délkelet-Dunántúl természeti adottságait feltáró tájkezelési program, majd ez a 60-as évektől a társtudományok és a gyakorlat igényeit jobban kielégítő természetföldrajzi tájértékelés irányzatával egészült ki (Babics A. 1964, 1966). A természetföldrajzi folyamatok felszínalakító dinamikájának általános törvényszerűségeit vizsgáló többirányú kutatások sokrétű és gazdag eredményei számos esetben szolgálták a tudomány előrehaladását és közvetlenül a gyakorlatot, a dél-dunántúli vízügyi és kitermelőipari vállalatok fejlesztő munkáját. Új irányzatként kapcsolódott a korábbi témakörökhöz az antropogén geofolyamatok, illetve ezek környezetre gyakorolt káros hatásainak a vizsgálata (Erdősi F. 1987; Erdősi F. – Lehmann A. 1984; Lovász Gy. 1972a; Lovász Gy. – Weisz Gy. 1974).

Az 50-es, 60-as évek gazdaságföldrajzi témái a népesség és a települések térbeli eloszlásainak, fejlődésének, az építőanyagipar regionális struktúrájának vizsgálatában produkáltak hasznosítható eredményeket. A kis- és alkörzetek problematikájának elvi és módszertani kutatásaival, s ezek alapján készült konkrét javaslataival járult hozzá Baranya megye területi-közigazgatási beosztásának korszerűsítéséhez, a Délkelet-Dunántúl megyei településhálózat-fejlesztési terveinek kidolgozásához (Kolta J. 1961, 1965).

A történettudomány fő kutatási területe kezdetben a mecseki szénmedence volt (Babics A. 1967). Majd a város- és gyáripár történeti kutatások, valamint a délkelet-dunántúli iparszerkezet vizsgálata mellé agrártörténeti feltárások társultak (Rúzsás L. 1954, 1957, 1961, 1966; T. Mérey K. 1965). Jelentős eredmények születtek az összetartozó falvak, népcsoportok, a helyi kultúrák egymásra hatásának vizsgálatában is (Andrásfalvy B. 1965, 1968, 1973).

E korszak tevékenységére tehát elsősorban a megyei keretekhez illeszkedő kistáji vizsgálatok, a Dél-Dunántúl egyes tájegységeiben való vizsgálódás volt jellemző. Az e koncepció alapján született munkák eredményei, a mikrovizsgálatok ma is inspiráló erővel ható megalapozott metodikái olyan szakmai tekintélyt teremtettek az intézetnek, hogy bár a korszak centralizált tudományirányítása alkalmanként kísérletet tett racionalizálás címén a kutatóhely felszámolására, törekvései kudarcot vallottak (Lovász Gy. 1972b; Rúzsás L. 1972).

Közben azonban új korszak kezdődött az intézet történetében. Az 1970-es évek legelejének politikai döntései elvben prioritást adtak a vidéki komplex társadalomtudományi kutatóhelyek fejlesztésének, a terület- és településfejlesztési kormányhatározatok pedig új kutatási témákat kínáltak. Ez utóbbiak – illetve az intézet nemzetközi hírű társadalomtudós igazgatója, Bihari Ottó akadémikus koncepciója – nyomán a regionális kutatások is új értelmezést kaptak Magyarországon.

Egyrészt az akadémiai alap kutatások hivatalos rangjára emelkedtek a terület- és településfejlesztési kutatások, amelyeket addig csak jobbra tervezési gyakorlatnak tekintettek. Ezzel lehetőség nyílt a terület- és településfejlesztési folyamatok tudományos, sokoldalú feltárására, a területi centralizáció szakszerű bírálatára és a monolitikus politikai intézményrendszerben a területi ellensúlyok elméleti megalapozására (Bihari O. 1980, 1983; Horváth Gy. 1983; Pálné Kovács I. – Rechnitzer J. 1979; Rechnitzer J. 1982, 1983; Tóth T. 1980, 1981). A másik jelentős kísérlet a multidiszciplináris kutatások bevezetése volt. A Dunántúli Tudományos Intézetben korábban is több szakma képviselője dolgozott, ám egymástól többnyire függetlenül. A hazai társadalomtudományok történetében először szerveződött multidiszciplináris kutatóhely meghatározott közös kutatási cél érdekében. Harmadszor: először vállalkozott vidéki társadalomtudományi műhely országos tudományos központ szerepre.

Ez az évtized már a magyar gazdaság mély válságának időszaka volt, nem kedvezett a vidéki szellemi központok fejlesztésének, jelentősen korlátozta az intézet elképzeléseit is.

A 80-as évtizedben a nehéz körülmények ellenére végrehajtott szervezeti változások – a Dunántúli Tudományos Intézetre támaszkodva megszerveződött a Regionális Kutatások Központja, a magyar regionális kutatások országos hálózata – és a nemzetközi regionális kutatások vezető egyénisége, Enyedi György professzor tudományos koncepciójának nyomán az intézet kutatási feladatai bővültek, a tudományos vizsgálatok hatóköre egyre szélesebbre tágult. Ebben az időszakban indultak el a fejlett piacgazdaságok regionális fejlődését és politikáit feldolgozó kutatások, a helyi hatalom és a területi köz-

igazgatás empirikus és teoretikus vizsgálata, a modernizációs ágazatok (a közlekedés és hírközlés, az infrastruktúra más ágazatai, a kultúra) regionális fejlesztési hatásainak feltárása, a környezetvédelem területi eszköz- és intézményrendszerének tudományos megalapozása (Erdősi F. – Lehmann A. 1984; Erdősi F. 1991, 1992; Faragó L. – Horváth Gy. – Hrubí L. 1990; Faragó L. – Hrubí L. 1988; Fodor I. 1990; Hajdú Z. 1987, 1988; Horváth Gy. 1989, 1990, 1992). E kutatások eredményei, valamint az intézet fokozatos integrálódása az európai regionális kutatói közéletbe kellő tudományos ismeretanyagot szolgáltatott ahhoz, hogy az intézet a rendszerváltozás küszöbén megfogalmazza elképzeléseit a piacgazdaságra való átmenet regionális politikájáról, az európai kihívások mérlegelésével javaslatokat tegyen a magyar modernizációt szolgáló regionális decentralizáció formáira, szervezeti megoldásaira és szabályozási feladataira.

E konferencia tematikájának összeállításában két szempont motivált bennünket: egyrészt, hogy kutatási eredményeinket – immár bizonyos gyakorlati tapasztalatok birtokában is – a nemzetközi szakmai közvélemény elé tárjuk, másrészt pedig új inspirációkat kapjunk a magyar piacgazdaság regionális összefüggéseinek, a sokszereplős területi döntési mechanizmusok működésének és az európai regionális kooperáció fejlesztésének kutatásához. Nem titkolt szándékunk emellett, hogy intézetünk az európai regionális politikai tapasztalatcserék egyik fóruma legyen, illetve Pécsen, Magyarország e jelentős szellemi központjában a szakmai és tudományos idegenforgalom, illetve az európai városi munkamegosztásban való aktív részvétel a városfejlesztés stratégiai elemévé váljon.

Melyek legfontosabb eredményeink és melyek az előttünk álló feladatok, amelyeket a konferencián megvitatni javasoltunk?

Az új magyar regionális politika körvonalai

Az első nagy kérdéskör a *regionális politika jellege, céljai, eszközei és intézményei a piacgazdaságokban és a bővülő európai integrációban*.

Fejlett piacgazdaságokban az államszervezési filozófia és gyakorlat szerves része a regionális politika, amelyen általában a területi struktúrák alakításának céljait, az ezek megvalósításához szükséges eszközök és intézmények összességét értik.

A regionális politika elemei hosszú, szerves fejlődés eredményeként alakultak ki. Noha a politika egyes részterületei a különböző gazdaságpolitikai korszakokban – az állami szerepvállalás mértékét különbözőképpen értelmező kormányzati-politikai befogások hatására is – eltérő hangsúlyt kaptak, változtak az állami befolyásolás formái, eszköztára is, a decentralizált, sokszereplős regionális politika trendje azonban egyértelműen kirajzolódik. A regionális politika integráns állami tényezőként való megjelenítését jogi normák garantálják. E magasszintű jogszabályok az állami szerepvállalás formáját, a területi fejlődésben résztvevő szereplők munkamegosztását, az érdekharmónizálás szervezeti mechanizmusait, a területfejlesztés pénzügyi rendjét szabályozzák.

A nemzeti regionális politikák folyamatos megújításával párhuzamosan jelentős változások játszódtak le az Európai Közösség szupranacionális regionális politikájában is. Az 1987. évi Egységes Európai Okmány a közösségi regionális politika főbb elveit és eszközeit a következőkben rögzíti:

- mérsékelje az egyes régiók közti eltéréseket, a megkésett fejlődésből fakadó esélykülönbségeket;

- összehangolt nemzeti és közösségi gazdaságpolitikai és strukturális eszközöket alakítson ki;

- koordinálja a különböző pénzügyi forrásokat a regionális fejlesztés érdekében.

A fejlett Európába való integrálódás politikai deklarálásából következik, hogy a magyar regionális politika cél- és eszközrendszerét is az európai normákhoz kell igazítani. Ami a célokat illeti, a magyar területi politika két évtizede nemzetközi mércével is korszerűnek mondható dokumentumokban fogalmazódik meg. A területfejlesztés eszközeit és intézményes rendszerét azonban a tervgazdaság centralizált viszonyai határozták meg, bár egyes részelemek időszakonként működtek, az ágazati irányítási dominancia és az egyeduralmi politikai rendszer meggátolta a konzisztens regionális politika kialakulását. Ezért beszélhettünk csak terület- és településfejlesztésről az elmúlt korszakban.

Nemcsak a megváltozott politikai, gazdasági, tulajdoni viszonyok igénylik a regionális politikai modellváltást, hanem az a tény is, hogy a korábban (Európa-szerte is) folytatott extenzív, növekedésorientált, központosított újraelosztással operáló területfejlesztés felélte tartalékait, céljai és eszközei inadekváttá váltak a reálfolyamatokkal.

A fordista nagyüzem helyett a kis- és középzemekre építő új gazdasági paradigma érezhető hatást gyakorolt a regionális politika fejlődésére. A kialakult konszenzusok felbomlottak. A központi kormányok gazdaságpolitikájának homlokterébe a gazdasági szerkezetváltozás került. A központi költségvetés szűkítése, a favorizált új gazdasági ágazatok (a terciér és a kvaterner szektor) átértékelésre kényszerítették a tradicionális regionális politikát. A hagyományos megoldások (magas fokú állami szerepvállalás, centralizált regionális politika, felülről lefelé irányuló ösztönzési rendszer, tőkeberuházások stb.) elveszítették korábbi gazdasági és politikai motívumaikat, új regionális stratégiák körvonalai bontakoztak ki. Nem véletlen, hogy a 70-es évtizedben szinte valamennyi nyugat-európai ország új területfejlesztési koncepciókat alkotott, vagy jelentősen módosította korábbi stratégiáit (Horváth Gy. 1993a).

Az új politika két dimenzióban követelt meg változásokat. Egyrészt a központi kormányzati gépezet átalakítása vált szükségessé. Másrészt a régiók szintjén is elengedhetetlen volt az alkalmas politikai-adminisztratív keretek kialakítása.

A regionális politika váltoásaival párhuzamosan zajlott az európai közigazgatási reformfolyamat második nagy hulláma, amelynek a többnyire drasztikusnak nevezhető települési integráció után fő akcióterülete a területi középszint átalakítása – kissé leegyszerűsítve – a regionalizmus intézményesítése lett. Az európai regionalizmus, amelynek évszázados történelmi gyökerei vannak, a második világháború utáni fejlődési fo-

lyamatokból is erőt meríthetett. A regionalizmus impulzív erővé fejlődésének, véleményem szerint, több oka is volt:

a) A modern állam technikai szükségletei. A területrendezési és -fejlesztési tervezés követelményeit a nagy területi egységek elégtették ki, de ez volt a megfelelő szintér az ágazati érdekelletétek harmonizálásához is.

b) A regionális-interregionális politika – előbbieken említett – jellege.

c) A regionális önrendelkezési mozgalmak megerősödése.

d) Regionális gazdasági igények, üzleti érdektörekvések.

e) A közös összehangolt regionális politika szerepének fokozódása az Európai Gazdasági Közösségben. Az európai közös regionális politika szempontjából kulcsszerephez a nemzeti kormányzat alatti közigazgatási szint jutott. Ez tükröződik a közösségi regionális politika módszertanában is.

f) Új munkamegosztás kialakítása a közös piaci intézményrendszerben az Egységes Európai Okmány szellemében. Elkészült az EK regionális kartájának tervezete. A dokumentum bevezetőjében leszögezi, hogy a közösség regionális politikája leghatékonyabban a megfelelő hatáskörrel rendelkező autonóm regionális intézmények közreműködésével valósítható meg.

g) A regionális gazdaságok együttműködésének fejlődése Európában. Az európai gazdaság globalizálódása és nemzetköziesedése a területi kooperációk új formáit alakította ki. Valamennyi együttműködési formában – a formális lépések megtétele után – hamar kitűnt, hogy a kooperáló közigazgatási egységek nemzeti jogi szabályozásból fakadó eltérő funkciói a hatékony együttműködés akadályát jelentik.

Területi közigazgatás és regionális fejlődés

A második vitapont *a területi közigazgatási egységek és a települések – különösképpen a városok – szerepe a regionális fejlődésben.*

Magyarország közigazgatása ma 3200 települési és 19 megyei önkormányzatra tagolódik. A regionális fejlődés szempontjából a középszint kritikus helyzetben van. A középszintű irányítás jelenlegi helyzetének továbbfejlesztését, újragondolását az alábbi tényezők indokolják:

a) Az önkormányzati szférán belül tapasztalható dezintegrációs jelenségek arra utalnak, hogy a rendszer jogi és érdekeltégi kapcsolódási pontjai hiányoznak, a kizárólag alulról és önkéntesen építkező modell eszméje tévesnek, irreálisnak bizonyult.

b) Az önkormányzati rendszer a területi léptékben megoldható feladatokat gazdátlanul hagyta és teret adott az állami centralizációnak és dekoncentrációnak.

c) A középszintű önkormányzati irányítási vákuumba behatoló dekoncentrált államigazgatás egy része szervezetidegen feladatokat lát el, ágazatilag tagolt struktúrája koordinációs és információs, valamint érdekegyeztetési hiányt eredményezett.

d) Az önkormányzati rendszer dezintegráltsága, a dekoncentrált közigazgatás diszfunkciói felerősítették a kormányzati centralizációs törekvéseket, s területi szinten egymással rivalizáló állami és önkormányzati irányítási integratív modell körvonalai bontakoznak ki a „regionalizmus kontra megye” jelszava alatt.

e) A középszint államossításának tendenciája ellentétben áll az európai folyamatokkal és az európai integrációhoz való csatlakozásunk szükségleteivel, a korrekció az önkormányzati középszint, a megye megerősítésével végezhető el.

A megyék és a települési önkormányzatok közötti funkciómegosztásnak nem a települések rovására kell történnie. A kistérségi és városi vonzáskörzetek, ezek (egyelőre hiányzó) társulásai az intézmények, szolgáltatások fenntartására, szervezésére alkalmasak; nem indokolt a nagyvárosi regionális funkciók korlátozása sem. A megyék tevékenységében a térségi tervezés, koordináció, gazdaságszervezés, valamint a területi érdekképviseleti tevékenység a kormányzattal és a területi dekoncentrált szférával szemben, azok a főbb területek, amelyekre léptékük, közjogi és politikai erejük folytán a legalkalmasabbak.

A megyékkel szembeni averziók forrása elsősorban korábbi újraelosztási tevékenységük volt, ilyen szerepet nyilvánvalóan a jövőben sem tölthetnek be. A jelenlegi központi elosztási döntések hatékonyságát és demokratizmusát azonban erősítené, ha az állami fejlesztési támogatások területi koordinációjában a minisztériumok mellett, illetve helyett a megyék vennének részt, összehangolva a települési és megyei fejlesztési stratégiákat (*Pálné Kovács I. – Csefkó F. 1993*).

Amennyiben a megyék a regionális politikában aktív szerepet vállalhatnak, nyilvánvalóan felmerülne a jelenlegi megyebeosztás és nagyságrend kérdése. Véleményünk szerint az önkormányzati rendszer reformjának első fázisában nem lenne célszerű radikális területi reformot végrehajtani politikai, közigazgatás-szociológiai és regionális tudományos szempontból sem. A „regionális alternatíva” realitásához nem rendelkezünk elegendő empirikus és szakmai információval, illetve az elkövetkező évek területi folyamatait is nehéz egyértelműen prognosztizálni. A regionális integráció jelenlegi szükségleteit egyelőre kielégítheti a megyék együttműködése, társulása, valamint a különböző regionális ügynökségek, a regionális piac intézményei, esetleg regionális illetékességű állami szervezetek.

Hosszabb távra azonban – figyelembe véve az Európai Unióval való együttműködés elmélyülését és a közösséghez való majdani csatlakozást – a nagyobb egységekből álló regionális közigazgatás kiépítése lehet a magyar modernizáció újabb feladata.

A középszintnek – a jelenlegi keretek között a megyével – a területi politikai és irányítási rendszeren belüli intézményesülése döntő módon a területfejlesztési funkciók működésének érdekében és révén valósítható meg. Jóllehet, a területfejlesztési funkciók konkrét tartalmukat illetően az eltérő térségi-települési adottságok és szükségletek, valamint a területi irányítás kialakult munkamegosztási rendszere miatt területileg differenciáltak lehetnek, alapvető tartalmuk azonban körvonalazható:

– érdekegyeztetési, -összehangolási funkció: az általános (a térség fejlődésével összefüggő) területi érdek feltárása, képviselése, egyeztetése és érvényesítése a települési, valamint az ágazati és makrogazdasági (társadalmi) érdekek mellett;

– gazdaságszervezési, -ösztönzési funkció: a térség gazdasági fejlődésének, folyamatos – a piaci viszonyokhoz történő – alkalmazkodásának elősegítése a belső erőforrások mozgósítása, a külső támogatások célirányos hasznosítása révén, a területi-települési adottságok és feltételek figyelembevételével; a funkció három alaplomentuma:

a) a területi munkamegosztás elmélyítése, a regionális piaci viszonyok kibontakozásának elősegítése;

b) a térség közösségi és egyéni jövedelemforrásainak gyarapodása;

c) a népesség foglalkoztatása;

– területi egyenlőtlenség-mérséklési funkció: a települések, körzetek közötti örökölt és indokolatlan különbségek mérséklése, a gazdasági-piaci viszonyok túlzott területi differenciáló hatásának ellensúlyozása, különösen az elmaradott, hátrányos helyzetű vagy perifériális zónák fejlődőképessége megteremtésének, illetőleg a depressziós övezetek szerkezetváltásának támogatása révén;

– intézményfenntartási, -működtetési és szolgáltatási funkció: a települési ellátó-szolgáltató hálózatot területi rendszerre összefogó vagy kiegészítő térségi (regionális) intézmények fejlesztése, működtetése, a településközi együttműködések kezdeményezése, támogatása, szolgálata;

– a térségek (megyék) közötti és a nemzetközi kapcsolatok menedzselése, „területi diplomácia” és „területi marketing”: az autonóm területi fejlődés elősegítése a más megyékhez és az európai (vagy világ-) régiókhoz, intézményekhez való kapcsolatok szorosabbá tétele, a hazai és a nemzetközi főbb fejlődési áramlatokhoz való aktív csatlakozás révén, a gazdasági és társadalmi-kulturális együttműködések „regionalizációjának” a támogatása, befolyásolása a térség potenciáljának, lehetőségeinek és adottságainak a bemutatásával, a térség „imázsának” gondozásával (*Pálné Kovács I. – Horváth Gy. 1993*).

Versenyképes regionális fejlesztési stratégiák

A regionális politika tartalmának a megújítása, szervezeti rendszerének és eszközeinek a meghatározása, e részpolitika önálló társadalmi-gazdasági erőterként való megjelenítése és betagolása a modernizációs irányzatok közé különféle stratégiák alapján képzelhető el a jövőben. Az egyik változat a domináns állami szerepvállaláson és dekoncentrált intézményrendszeren nyugvó regionális politika, a másik megoldás a regionális kezdeményezésekből kiinduló, az állami kötelezettségvállalás eszközeinek decentralizálásán alapuló regionális politika lehet. Ez utóbbi az európai fejlődés meghatározó iránya, még azokban az országokban is, ahol az uralkodó politikai erők az állam hangsú-

lyosabb szerepét vallják a piaci folyamatok szabályozásában. Az európai integráció regionalizálódása, Magyarország geopolitikai helyzete, a nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódás területi-döntési pozícióinak a felértékelődése miatt a *kooperatív, szerkezetátalakítás-orientált innovatív regionális politika* lehet a magyar modernizáció számára a hatékony stratégia, számolva természetesen azzal, hogy – egy hosszabb átmeneti szakaszban – ennek feltételei az ország egyes térségeiben differenciáltan teremthetők meg.

Egy ilyen decentralizált modell kidolgozását célozza harmadik nagy programunk, a *dél-dunántúli régió versenyképes fejlesztési stratégiájának* összeállítására irányuló kutatásunk (Faragó L. 1993).

Azok az európai régiók, amelyek képesek voltak saját igényeikhez illeszkedő fejlesztési stratégiát megfogalmazni, ezt elfogadtatni és érvényesíteni, viszonylag rövid időn belül stabilizálódtak, majd új struktúráik növekedésnek indultak. Az önálló programalkotásra – sokszor belső adottságaik miatt is – képtelen területek viszont regenerálásvukat csupán a központi támogatástól várhatták. A központból vezérelt szerkezetátalakítás, a hagyományos regionális fejlesztési modell megoldásait követően azonban csak átmeneti stabilizációt eredményezett, e térségek gazdasági szerkezete konzerválódott, növekedési potenciáljuk és versenyképességük gyenge maradt, a nemzetközi területi munkamegosztásba való beépülésük ma is akadályokba ütközik.

Mivel a piaccgazdaságok regionális fejlesztése nem uniformizált modellen nyugszik, hanem változatos, elemeiben különböző stratégiák készülnek az eltérő geográfiai pozícióban lévő, más és más szerkezeti adottságokkal rendelkező térségekben, Magyarországon sem képzelhető el a jövőben, hogy a regionális fejlődés egy generális séma alapján bontakozzon ki. A kormány regionális stratégiájának a regionális politika általános céljait, pénzügyi ösztönzőit, támogatási formáit kellene felölelnie, a térségek fejlesztési irányainak a megfogalmazása, a fejlődési pályához illeszkedő modell kiválasztása, a finanszírozás megszervezése viszont már a helyi gazdasági aktivitás szereplőinek, az önkormányzatoknak a feladata. Nyilvánvaló, hogy a regionális kezdeményezésű fejlesztési politika, amely a térség aktorainak társulásain nyugszik, nem lehet az egyetlen megoldás Magyarországon sem. Kedvező változásokat csak azokban a térségekben – így például a Dél-Dunántúlon – eredményezhet, ahol a tradicionális, korábban viszonylag erős gazdasági struktúra átalakítási kényszere, illetve a magterületekhez kapcsolódó elmaradott területek gazdasági aktivizálásának közakaratként megfogalmazódó igénye a nemzetközi regionális fejlődés új típusú hajtóerőivel együtt van jelen, humán erőforrásai, szellemi kapacitásai, kialakulóban levő piaci és érdekérvényesítő szervezeti hálózata megfelelő kereteket ad a fejlesztési irányok megfogalmazásához.

A regionális kezdeményezésen nyugvó fejlesztési politika kidolgozása (amely a tudatos regionális gazdaságfejlesztés igényének megfogalmazását, a stratégiaépítést és a térbeli szereplőkkel való koordinálást ölelheti fel) indíthatná el a Dél-Dunántúl reorganizációját. E program révén e vidék az ország, s akár Kelet-Közép-Európa egy új területi politikai és fejlődési modellterületévé válhatna.

Az európai integráció regionális előfeltételei

Az európai politikai és gazdasági együttműködés bővülése, a nemzeti és a regionális gazdaságok globalizálódása erősíti a területi munkamegosztás szerepét, sokszorozza az együttműködő partnerek számát. A piacgazdaságokban a döntési kompetenciák decentralizációja kiterjedt a nemzetközi gazdasági, politikai és társadalmi kapcsolatok szabályozására is. Az önkormányzatok jogosítványai – bár országonként az államépítés filozófiájának különbözősége miatt eltérő mértékben – az európai integráció előmozdítása érdekében fokozatosan erősödtek; a központi – területi – helyi kormányzatok között jogilag is szabályozott munkamegosztás alakult ki a nemzetközi kapcsolatok alakításában.

A magyar gazdaság nagyfokú külgazdasági orientációja, az ország geopolitikai helyzete, kelet-nyugati közvetítő szerepe miatt a nemzetközi kapcsolatok szervezésében új funkciómegosztást célszerű kialakítani a közigazgatás (és a gazdaság) szereplői között. A nemzeti szuverenitás megőrzését, az állami külpolitika célkitűzéseit érvényesítve szükséges megfogalmazni a regionális szervezetek nemzetközi kapcsolatok építésében érvényesítendő jogosítványait.

Figyelembe véve, hogy Magyarországot gazdasági kapcsolatainak döntő része olyan államokhoz köti, amelyekben az Európa Tanács madridi keretegyezményének nemzeti ratifikációs okmányai a középszintet tekintik a „külpolitikai” decentralizáció szubjektumának. A német, az osztrák Landok, az olasz, a francia régiók, a svájci kantonok a kelet-közép-európai együttműködések szervezésében önálló stratégiákkal vannak jelen. A kompatibilitás megteremtése érdekében – ami egyértelműen a regionális fejlődés számára adhat új impulzusokat – a megyei (regionális) funkciók sorába célszerű iktatni a nemzetközi interregionális együttműködések szervezését.

A nemzetközi kapcsolatok szervezésének változatos formái alakíthatók ki. Ezekre egyrészt a madridi szerződés kínál szervezeti modelleket, másrészt a hazai szabályozás során kell dönteni a lehetséges alternatívák között, pl. hogy különbség teendő-e a határmenti és az országhatárral nem érintkező megyék kapcsolati hatáskörének szabályozásában, milyen formában érvényesíthető az állami (kormányzati és parlamenti) felügyelet, miként csatornázhatók be a megyei érdekek a nemzeti külpolitikai stratégiába, milyen társulási formák alkalmazhatók a magyar megyék között az európai regionális kapcsolatok fejlesztésére a régiók között kibontakozó versenyhelyzetben?

A nemzetközi kapcsolatok fejlesztésének – de általában a belgazdasági erőforrások mobilizálásának is – lényeges piaci eszköze a *regionális marketing*. A magyar megyék (és települések) a nemzetközi munkamegosztásban csak akkor képesek pozícióhoz jutni, a régiók európai versenyében (aminek eltérő jellemzői vannak Kelet- és Nyugat-Európában) csak abban az esetben tudnak előnyösen szerepelni, ha a területi szükségletek meghatározásához, a megyék termékeinek és szolgáltatásainak, természeti értékeinek értékesítéséhez koordinációs funkciójukat érvényesítve hozzájárulnak. E téren a közép-

szint feladata az lehet, hogy a megye különböző erőforrásainak potenciális felhasználóit tájékoztassa a kínálati tényezőkről, felhívja figyelmüket azok használatára és az igénybevétel módjaira. Egy megyét – vagy egy régiót vagy települést –, mint terméket a róla kialakult képzetek, a terület „imázsa” testesíti meg. A középszintnek ezért pragmatikusan komplex marketing munkával kell vonzó képet kialakítania és terjesztenie területéről és annak különböző részeiről, vagy meghatározott funkcióiról. A marketing funkciók ellátásához kellő szakmai felkészültségre és a marketing kommunikáció teendőit és eszközeit tartalmazó stratégiára van szükség.

A regionális politika oktatása

A terület- és településfejlesztési szakértők ismereteiket a 80-as évek végéig csak a gyakorlatból meríthették, szervezett képzésük Magyarországon nem volt. A szakma egyes részterületeit különböző felsőoktatási intézményekben oktatták ugyan, de mindent csak az alapszakhoz szükséges speciális ismeretek keretei között.

A komplex terület- és településfejlesztési szakképzést a társadalomirányítás érvényes modellje sem igényelte. A területi és a helyi államigazgatási szakapparátusok a redistribúció központi normáit vagy az alkumechanizmusokban megnyilvánuló helyi kezdeményezések fortélyait viszonylag könnyen megtanulhatták és elsajátíthatták. A tanácsi finanszírozás átalakításának próbálkozásai, településfejlesztési politikánk kudarcai, s nem utolsósorban a kutatók rendszeressé váló részvétele gyakorlati területfejlesztési feladatok megoldásában kezdték tudatosítani a szakemberekben, hogy a területi folyamatokat objektív törvényszerűségek és sokfajta tényező formálja, a településfejlesztés szereplőinek sem csupán a központi akarat végrehajtóiként kell cselekedniük.

Egyébként Nyugat-Európában is a gazdasági és a politikai hatalom decentralizálása ösztönözte a regionális fejlesztés és politika térnyerését az egyetemi képzésben. A posztindusztriális társadalom fejlődésének parancsoló szükségletévé vált a hatalom diffúziója, a szuverenitás felosztása az államon belül az azon kívül kibontakozó új struktúráknak megfelelően. A térben is szerteágazó döntési központok megszorodása, a regionális fejlődésben aktív szerephez jutó új intézmények (fejlesztési társaságok, innovációs központok, pénzügyi szervezetek, regionális mozgalmak), valamint a regionális kormányzatok autonómiájának erősödése a hatvanas-hetvenes évtizedekben a nyugat-európai egyetemek többségében a területfejlesztési képzés megindítását eredményezte vagy pedig az egyetemeken már oktatott területi tervezési, regionális gazdasági, településszociológiai és más tárgyak szervezeti integrációját segítette elő.

E tapasztalatokat is hasznosítva indította el az intézet 1989-ben a Janus Pannonius Tudományegyetem Terület- és Településfejlesztési posztgraduális képzését. Eddig 35 szakértő szerzett diplomát. Eredményeinket és a nyugat-európai képzési célkitűzésekkel harmonizáló oktatási programunkat értékelve az Association of European Planning School

intézetünket felvette tagjai sorába. 1994-től a PHARE-program támogatásával – külföldi egyetemi oktatók bevonásával – a képzésben erősíteni kívánjuk az európai regionális politika oktatását, annak reményében, hogy kísérletünk más kelet-közép-európai országok számára is hasznosítható modellként szolgál majd.

* * *

Eredményeikről és gondokról, elképzeléseinkről adtam számot. A Dunántúli Tudományos Intézet fejlődése nem volt töretlen. Az eredmények és a kudarcok természetesen nem függetlenek a magyar – és a kelet-közép-európai – fejlődési sajátosságoktól, távolabbi és közelebbi múltunk következményeitől, az átmenet nehézségeitől. A Dunántúli Tudományos Intézet szándéka azonban töretlen: vizsgálatait a jövőben még inkább az európai regionális kutatások fő áramlataihoz kapcsolja, a magyar modernizáció regionális kérdéseire a válaszokat az európai kihívások mérlegelésével igyekszik megfogalmazni. Ennek a filozófiának a szellemében kíván együttműködni hazai és külföldi tudományos partnereivel, részt vesz a felsőfokú képzésben és szolgálja a regionális fejlesztés gyakorlatát.

Irodalom

- Andrásfalvy B. (1965) *A sárköziek gazdálkodása a XVIII. és XIX. században*. Janus Pannonius Múzeum, Pécs.
- Andrásfalvy B. (1968) A mohácsiak állattartása. 1686–1848. *Dunántúli Tudományos Gyűjtemény*. 90. Akadémiai Kiadó, Budapest, 313–337. o.
- Andrásfalvy B. (1973) *A Sárköz és a környező Duna menti területek ősi ártéri gazdálkodása és vízhasználatai a szabályozások előtt*. VIZDOK, Budapest.
- Babics A. (1964) *Értekezések 1963*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Babics A. (1966) *Értekezések 1964–1965*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Babics A. (1967) *Az észak-mecseki kőszénbányászat története*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Bihari O. (1980) Hatalom és egyetértés. A szocialista államszervezet és a területi munkamegosztás. *Gazdaság- és Jogtudomány*. 14. 273–282. o.
- Bihari O. (1983) *Korszerű tendenciák az államhatalom gyakorlásában*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Erdősi F. (1987) *A társadalom hatása a felszínre, a vizekre és az éghajlatra a Mecsek tágabb környezetében*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Erdősi F. (1991) *Kommunikáció és térszerkezet*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Erdősi F. (1992) *Telematika*. Távközlési Könyvkiadó, Budapest.
- Erdősi F. – Lehmann A. (1984) *A környezetváltozás és hatásai*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- Faragó L. (szerk.) (1993) *A Dél-Dunántúl portréja*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs.
- Faragó L. – Horváth Gy. – Hrubai L. (1990) *Szerkezetátalakítás és regionális politika*. Ts 2/2. Program Iroda, Budapest.
- Faragó L. – Hrubai L. (1988) Development Possibilities of Backward Areas in Hungary. *Discussion Papers*. 7. Centre for Regional Studies, Pécs.

- Fodor I. (szerk.) (1990) *Környezetgazdálkodás a kutatásban és az oktatásban*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs.
- Hajdú Z. (1987) *Administrative Division and Administrative Geography in Hungary. Discussion Papers*. 3. Centre for Regional Studies, Pécs.
- Hajdú Z. (1988) *Településhálózat és közigazgatási területszervezés a Dél-Dunántúlon*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Horváth Gy. (szerk.) (1983) *Dolgozatok a területfejlesztés tudományos megalapozásának a köréből*. MTA Dunántúli Tudományos Intézete, Pécs.
- Horváth Gy. (1989) *A regionális gazdaságszervezés fejlődése és intézményei*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Horváth Gy. (szerk.) (1990) *Regional Policy and Local Governments*. Centre for Regional Studies, Pécs.
- Horváth Gy. (1992) *Culture and Urban Development. Discussion Papers*. 16. Centre for Regional Studies, Pécs.
- Horváth Gy. (szerk.) (1993a) *Régiók és városok az olasz modernizációban*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs.
- Horváth Gy. (szerk.) (1993b) *Development Strategies in the Alpine-Adriatic Region*. Centre for Regional Studies, Pécs.
- Kolta J. (1961) *Gazdaságföldrajzi kiskörzetek Baranyában*. *Dunántúli Tudományos Gyűjtemény*. 27. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kolta J. (1964) *A népesedés és a társadalmi-gazdasági jelenségek és folyamatok kölcsönhatása Baranyában*. Pécs. (Kandidátusi értekezés.)
- Lovász Gy. (1972a) *A Dráva-Mura vízrendszér vízjárási és lefolyási viszonyai*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lovász Gy. (szerk.) (1972b) *Komplex földrajzi és történelmi kutatások újabb eredményei a Dunántúlon*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lovász Gy. – Weisz Gy. (1974) *Délkelet-Dunántúl geológiája és felszínfejlődése*. Baranya Megyei Levéltár, Pécs.
- Az országgyűlés felsőházának 79. ülése. (1942. XII. 17.)
- Pálné Kovács I. – Rechnitzer J. (szerk.) (1979) *Az agglomerációkutatás módszertani kérdései c. nemzetközi konferencia*. MTA Dunántúli Tudományos Intézete, Pécs.
- Pálné Kovács I. (1990) *Helyi politika*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Pálné Kovács I. – Csefkó F. (szerk.) (1993) *Tények és vélemények a helyi önkormányzatokról*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs.
- Pálné Kovács I. – Horváth Gy. (1993) *A középszint területfejlesztési funkciói*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs.
- Rechnitzer J. (szerk.) (1982) *Vonzáskörzetek – agglomerációk I.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Rechnitzer J. (szerk.) (1985) *Vonzáskörzetek – agglomerációk II.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Tóth T. (szerk.) (1980) *Tanulmányok a területi kutatások módszertanából*. MTA Dunántúli Tudományos Intézete, Pécs.
- Tóth T. (szerk.) (1981) *Az igazgatás és a gazdaság területi rendszere. Kutatások a Dél-Dunántúlon*. – Pécs, MTA Dunántúli Tudományos Intézet, Pécs.
- Rúzsás L. (1954) *A pécsi Zsolnay-gyár története*. Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest.
- Rúzsás L. (1957) *A kapitalista iparfejlődés útja a Délkelet-Dunántúlon*. *Dunántúli Tudományos Gyűjtemény*. 12. Dunántúli Tudományos Intézet, Pécs.
- Rúzsás L. (1961) *A városi fejlődés a Dunántúlon a XVIII–XIX. században*. *Dunántúli Tudományos Gyűjtemény*. 48. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Rúzsás L. (1964) *A Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézetének húsz éve és a regionális kutatás*. *Értekezés* 1963. 11–21. o.
- Rúzsás L. (1966) *Városi fejlődés a Dunántúlon a XVI–XVII. században*. *Dunántúli Tudományos Gyűjtemény*. 71. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Rúzsás L. (szerk.) (1972) *Az észak-mecseki bányavidék regionális vizsgálata*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Szabó Pál Z. (1945) *A Dunántúli Tudományos Intézet és az újjáépülő Dunántúl*. Kultúra Könyvnyomdai Műintézet, Pécs.
- T. Mérey K. (1965) *A somogyi parasztság útja a feudalizmusból a kapitalizmusba*. Akadémiai Kiadó, Budapest.